

DELOVANJE PARTIJA NACIONALNIH MANJINA

Nacionalne manjine u Srbiji osnovale su svoje političke partije odmah nakon obnavljanja višepartizma 1990. godine. Sa raspadom Jugoslavije, svaka nacija, nacionalna manjina ili etnička grupa, pokazala je tendenciju nacionalne homogenizacije i mobilizacije nacionalnih sentimentata. Nacionalizam je pokazao nedostižnu prednost na izborima¹. Nacionalna pripadnost iskazala se kao oštra granica društvenih i političkih deoba i sukoba². Svaka demokratska država nastoji da konsoliduje etničke odnose, naročito ako je nacionalno izrazito heterogena. U ovom tekstu ukazaćemo na vodeće partije nacionalnih manjina, kao i na glavne karakteristike i osobenosti njihovog delovanja u prethodnih petnaestak godina.

Teorijske pretpostavke

Osnovnim principima predstavničke demokratije u nacionalno mešovitim sredinama bavio se još je Džon Stjuart Mil u *Razmatranjima o predstavničkoj vladavini*. On je naglašavao da o pitanjima vlade trebaju odlučivati oni kojima se vlada, kao i da bi nužan uslov za slobodne institucije bio da granice vladavine budu uglavnom u skladu sa granicama nacija. Mil piše: „Slobodne institucije su gotovo nemoguće u zemlji sastavljenoj od različitih nacija. Među ljudima koji nemaju osjećaj međusobne povezanosti, pogotovu ako čitaju i govore različite jezike, ne može postojati jedinstveno javno mnijenje nužno za delovanje predstavničke vladavine. Utjecaji što oblikuju stavove i odlučuju o političkim akcijama, razlikuju se u različitim djelovima zemlje. Posve različite skupine vođa imaju povjerenje u različitim djelovima zemlje“³. Međutim, kako će se praksa verovatno suočiti sa opštim načelima i obzirom da geografske prepreke sprečavaju nacije da žive pod odvojenim vladavinama, „nije im preostalo ništa drugo do da nužnost pretvore u vrlinu i da se pomire da žive zajedno s istim pravilima i zakonima“⁴. To mešanje nacija, stapanje njihovih posebnosti u jedinstvo, ne gašenjem

¹ V. Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, isto, str. 184

² O ovome u Slaviša Orlović, *Političke partije i moć*, str. 212-218

³ John Stjuart Mill, *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*, u *Izabrani politički spisi*, str. 162

⁴ Mill, isto, str. 163

pojedinih tipova, već ublažavanjem njihovih razlika i ispunjavanjem razmaka među njima, korisno je za ljudski rod, smatra Mil. Najviše pažnje pitanjima demokratskog života u podeljenim društvima posvetio je Arend Lajphart. Pluralna društva podeljena su „segmentiranim rascepima“ koji mogu biti religijske, ideološke, jezičke, regionalne, kulturne, rasne ili etničke prirode⁵. Lajphart je najpre koristio izraz konsocijacijska demokratija a kasnije konsensualna demokratija: „Konsocijacijska demokratija razumije segmentirani pluralizam ako se on protegne na sve rasepe koji nastaju iz segmentiranja u pluralnom društvu te ako je u kombinaciji s demokratijom kroz pristanak“⁶. Dakle, umesto nadmetanja sa većinskim odlučivanjem, ideja konsensualne demokratije je pristanak kao strategija upravljanja konfliktima uz pomoć saradnje, kompromisa, konsenzusa i dogovora, među brojnim elitama. Sve dok se različiti zahtevi pregovorima i miroljubivo inkorporiraju u institucije, sistem funkcioniše. Problem nastaje kada se proceni da je konflikt isplativ pa se pojačavaju nacionalistički zahtevi. U početku, geografski koncentrisane grupe zahtevaju autonomiju, kasnije republiku i na kraju secesiju. Dobar primer za to je ishod raspada SFRJ, kao i delovanje partija Albanaca na Kosovu i Metohiji. Cena takvog puta gotovo uvek su velike žrtve.

Lojalnost manjina uslovljena je poštovanjem i garantovanjem njihovih prava i sloboda. Manjine mogu predstavljati „etničku opoziciju“ koja je povremeno „teritorijalna opozicija“⁷ domicilnoj državi pod uticajem matične države ili bez toga. Kada se manjine integrisane i akomodirane u sistem ne žele se odvojiti od države u kojoj žive. Kako navodi Mil: „Ni jedan Bretanac, čak ni Alzašanin, danas ni najmanje ne želi odvojiti se od Francuske“⁸.

Gotovo da preovladava stanovište da socijalna homogenost i politički konsenzus doprinose stabilnosti demokratije⁹. Smatra se da se demokratizacija u Istočnoj Evropi brže odvijala u zemljama sa manjim etničkim rascepima (Mađarska, Češka, Poljska) a

⁵ Arend Lajphart, *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 11

⁶ Lajphart, isto, str. 13

⁷ Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan: „Teritorijalne opozicije ograničavaju proces izgradnje nacije; ukoliko dovedu do ekstrema mogu dovesti do rata, secesije, vrlo moguće i do migracije populacije“, *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction*, str. 10

⁸ Mill, isto, 165

⁹ Arend Lajphart: "Homogenost društva i politički konsenzus bili bi uvjet za stabilnu demokraciju i učinitelji koji do nje dokazano vode. I obrnuto, drži se da su duboke podele društva i politička razmimoilaženja unutar pluralnih društva razlogom nestabilnosti i slomova u demokracijama", *Demokratija u pluralnim društvima*, str. 9

sporije u dublje podeljenim društvima (Slovačka, Bugarska, Rumunija, bivša Jugoslavija). U većini podeljenih društava, etnički identiteti vode jasnim linijama koje određuju ko će biti uključen a ko isključen u distribuciji materijalnih i nematerijalnih dobara. Etnički rascepi i partijska kompeticija za „etničke glasove“ reflektuju se i na partijski sistem. Sama partijska kompeticija nije savršena refleksija etničkih konflikata.

Konflikt između partija se prevodi u partijski sistem. Partije su esencijalni agenti mobilizacije koji pomažu da se lokalna zajednica integriše u širu nacionalnu zajednicu ili federaciju. One pomažu da se kristaliziraju suprotstavljeni interesi u jednom društvu na osnovu postojeće društvene strukture. U tom smislu, partije imaju ekspresivnu funkciju, prevodeći kontraste društvene i kulturne strukture u politički sistem. Ali, takođe, one imaju i instrumentalnu i reprezentativnu funkciju u pogledu realizacije tih različitih interesa¹⁰. Rascep centar - periferija u duhu Lipset-Rokanove teorije oblikovan je između dominantne nacionalne kulture naspram etničkih, religijskih i jezičkih manjina u perifernim regionima¹¹. Ovo uključuje u sebe i konflikt između različitih kulturnih identiteta. Na primer, kako ističe Rusell Dalton da li Alzašani pripadaju Nemcima ili Francuzima?¹² Da li je Škotska odvojena nacija ili religija od Britanije? Ova vrsta rascepa danas obeležava regionalne razlike u političkim orijentacijama između Engleza, Velšana i Škota; između Bretonaca i Parižana kao centra; između „Slobodne države Bavarske“ i Federalne Republike Nemačke; između „stare“ Federalne Republike“ i nove Nemačke „države“ (Lander) na Istoku. Retkim zemljama je uspelo kao Britaniji da integrišu ove rascepe na dualizam dveju glavnih stranaka. Jedno od objašnjenja za to je izborni sistem relativne većine. Postavlja se logično pitanje, zašto nije svuda došlo do partijskih podela i osnivanja partija duž linija društvenih rascepa? Klaus von Bajme daje optimalan odgovor na ovo pitanje: „Rascep se mogao pretvoriti u stranačku podelu samo tamo gdje su u nekome konfliktnom stanju bili na raspolaganju preduzetnici i resursi.

¹⁰ Seymon Martin Lipset and Stein Rokkan , 1967, *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction*, In: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*, str. 5

¹¹ Lipset i Rokan (Seymon Martin Lipset i Stein Rokkan) su razvili svoju teoriju na prevođenju socijalnih rascepa (*cleavages*) i konflikata u partijski sistem. Ovu teoriju oni temelje, pre svega na četiri rascepa: centar - periferija, država - crkva, selo - grad (ili zemlja - industrija), vlasnici - radnici (ili rad - kapital). Dva glavna rascepa centar - periferija i država - crkva potiču iz vremena Reformacije u 16. i 17. veku i nacionalnih revolucija u 18. i 19. veku (od 1789. i kasnije), *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction*, In: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*, str. 5

¹² Rusel Dalton, *Citizen Politics, Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, str. 131

Preduzetnici su, dakako, bili upućeni na ideološku ponudu kako bi sukob zaoštrili do mobiliziranja masa¹³.

Istorijsko-etnički rascep umnogome obeležava partijski sistem Srbije u nekoliko dimenzija: ovaj rascep je relativno trajan; partije etničkih zajednica Bošnjaka (Muslimana), Mađara i Albanaca nalaze se u geografski koncentrisanim i pograničnim područjima u Sandžaku, Vojvodini i na jugu centralne Srbije, kao i na Kosovu i Metohiji; ovaj rascep će i dalje predstavljati generator podela i konflikata dokle god ne bude na osnovu šireg konsenzusa rešeno državno i nacionalno pitanje (status Kosova i Metohije, status Vojvodine, problemi na jugu Srbije, sudbina Državne zajednice Srbije i Crne Gore, položaj delova srpskog naroda u državama nastalim na prostorima bivše Jugoslavije). Kako ističe Zoran Slavujević: „Istorijsko-etnički rascep na našim prostorima dobijao je vid otvorenih, često i ekstremno radikalnih konflikata pripadnika različitih etničkih grupa, ali on obuhvata i latentne strukturisane konflikte. 'Horizontalnu' liniju istorijsko-etničkog rascepa dopunjava druga, 'vertikalna' dimenzija: rascep između nacionalističke i građanske orijentacije među pripadnicima svake od etničkih grupa. Ovaj rascep trajno istorijski strukturisan, dobijao je na intenzitetu i radikalizmu u vreme konstituisanja nacionalnih država na prostorima bivše Jugoslavije i privlačio je najveću pažnju istraživača“¹⁴.

Šta su nacionalne manjine i partije nacionalnih manjina?

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, usvojen 2002. manjine definiše na sledeći način: „Nacionalna manjina u smislu ovog zakona je svaka grupa državljana Savezne Republike Jugoslavije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako predstavlja manjinu na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom Savezne Republike Jugoslavije i poseduje obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuju od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik, ili religiju. Nacionalnim manjinama u smislu ovog zakona smatraće se grupe državljana koji se nazivaju ili određuju kao narodi, nacionalne i etničke

¹³ Klaus Von Beyme, *Transformacija političkih stranaka*, str. 62

¹⁴ Zoran Slavujević, *Mogući pravci pregrupisavanja partijske scene Srbije*, u: *Promena vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, str. 96

zajednice, nacionalne i etničke grupe, nacionalnosti i narodnosti, a ispunjavaju uslove iz stava 1. ovog člana¹⁵. U skladu sa Zakonom o političkim organizacijama Republike Srbije, pripadnici nacionalnih manjina mogu ravnopravno sa svim građanima da formiraju političke organizacije i udruženja¹⁶. Političke stranke nacionalnih manjina prvi put definiše Zakon o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika Republike Srbije: „Političke stranke nacionalnih manjina i koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina su one stranke čiji je osnovni cilj predstavljanje i zastupanje interesa nacionalnih manjina i zaštita i poboljšanje prava pripadnika nacionalnih manjina, u skladu sa međunarodnim standardima¹⁷. Učešće pripadnika nacionalnih manjina u političkom životu jedne države je značajno i za te manjine i za tu državu. Za manjine veće učešće povećava stepen njihove predstavljenosti u odgovarajućim telima i organima kao što su zakonodavna ili izvršna vlast. Na taj način se povećava njihova integracija u postojeće društvo i olakšava zaštita njihovih interesa. Za državu, veće učešće nacionalnih manjina u političkom i javnom životu smanjuje i sprečava nacionalne sukobe i povećava legitimnost i stepen njene demokratičnosti.

Obzirom da političke stranke nacionalnih manjina imaju svrhu da predstavljaju, artikulišu, i štite interese manjina koje zastupaju, manjinama je lakše kada imaju svoje stranke i kandidate na izborima¹⁸. Neke države (Albanija, Bugarska, Gruzija i Turska) zabranjuju stranke koje predstavljaju manjine, ali takve zabrane nisu delotvorne jer se u ovim državama partije manjina organizuju pod drugim nazivom. Tako se u Albaniji grčka manjina organizuje u okviru partije Unija za ljudska prava, u Bugarskoj se turska manjina organizuje kroz Pokret za prava i slobode, i obe ove stranke imaju poslanike u parlamentu. Kada su manjine teritorijalno koncentrisane, uglavnom imaju stranke i predstavnike samo na regionalnom nivou (Austrija, Norveška, Švedska) ili u regionima gde su te stranke u većini (Italija, Slovačka i Španija). U Makedoniji i Slovačkoj partije nacionalnim manjina su zastupljene u vladi. Veći problem za organizovanje manjina predstavlja kada neka manjina nije u većini ni u jednom regionu ili jedinici lokalne

¹⁵ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni list SRJ, 2002.

¹⁶ Zakon o političkim organizacijama SR Srbije, član 2; "Službeni glasnik Savezne Republike Srbije", 37/1990.

¹⁷ Zakon o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika Republike Srbije, član 13. stavovi 2. i 3; "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 10/2003, 12/2004.

¹⁸ „Pripadnicima manjina je lakše da se kandiduju – pa tako i budu izabrani – kada postoje posebne stranke nacionalnih manjina“, *Izborni zakon i nacionalne manjine*, CESID, Beograd, 2002., str. 20

uprave, odnosno, kada je rasejana ili jednostavno ima mali broj pripadnika. U tom slučaju su joj slabe šanse da bude adekvatno predstavljena i teže je naći adekvatan izborni model za njih.

U cilju obezbeđivanja lakšeg predstavljanja nacionalnih manjina, pribegava se određenim rešenjima u izbornom sistemu. To su: garantovanje određenog broja mesta za posebne liste manjina (Hrvatska, Crna Gora); kada manjina čini većinu na određenoj teritoriji, veoma efikasan način obezbeđivanja njene predstavljenosti u izabranim telima jeste da se ta teritorija definiše kao izborna jedinica, ili da se podeli na nekoliko izbornih jedinica (u Italiji izborne jedinice odgovaraju provincijama, u Rumuniji Mađarska manjina je u većini u dve izborne jedinice)¹⁹; i izborni cenzus od 1%, ili ukidanje izbornog cenzusa (praga) za partije nacionalnih manjina (u Poljskoj i Nemačkoj), odnosno, postojanje „prirodnog praga“ po kojem će za izbor jednog predstavnika stranke manjina biti potrebno onoliko glasova koliko vredi jedan mandat u parlamentu, kada se ukupni glasovi na izborima podele sa brojem mesta u parlamentu. U Srbiji je ukinit izborni cenzus za partije nacionalnih manjina Zakonom o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika Republike Srbije iz 2003. godine. Predstavljanju manjinskih partija uvek više odgovara izborni sistem proporcionalne reprezentacije koji je u Srbiji na snazi od 1992. godine.

Političko organizovanje, jedna manjina – više partija

Političke partije Mađara²⁰ u Vojvodini. Mađarska nacionalna manjina je na početku političkog organizovanja svoj politički izraz artikulisala u okviru Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara (DZVM) osnovane 1990., najpre kao interesna organizacija koja zastupa kolektivne interese vojvođanskih Mađara. Na prvim višestranačkim izborima u Srbiji, ova partija je potvrdila svoj primat u predstavljanju i zastupanju Mađara osvojivši 132.726 glasova i osam mandata na republičkim izborima. Na sledećim izborima 1992.,

¹⁹ *Izborni zakon i nacionalne manjine*, CESID, Beograd, 2002., str. 26

²⁰ Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, u Srbiji živi 293.229 Mađara, što čini 3,915 stanovništva Srbije. U AP Vojvodini oni čine 14,28% a u najvećem broju žive u opštinama Adi (gde čine 77,3% stanovništva), u Bačkoj Topoli (64,7%), Bečeju (54,4%), Kanjiži (87,6%), Malom Idošu (58,7%), Senti (80,9%) i Čoki (56,6%). U Subotici, sa 42,7 % Mađari čine relativnu većinu. Mađarski jezik je u službenoj upotrebi u 29 opština u kojima se procenat Mađara kreće od 2,8% u Beloj Crkvi do 88% u Kanjiži. Prema Brana Stojković, Vojislav Stanovčić i Miriljub Radojković, (2004), *Transferzalna studija - Kulturna politika i kulturna raznovrsnost- Srbija*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, str. 23

DZVM je osvojila 140.825 glasova i devet mandata, i to sedam mandata u izbornoj jedinici Zrenjanin i dva mandata u izbornoj jedinici Novi Sad²¹. Na majskim izborima za Veće građana Savezne skupštine 1992. osvojila je 106.831 glasova i četiri mandata, a na decembarskim izborima iste godine 106.036 glasova i 3 mandata. Najvažnije tačke programskog opredeljenja DZVM predstavlja ideja o trostepenoj autonomiji: personalna, teritorijalna autonomija i lokalna samouprava²². Glavne programske ideje izražene su u Memorandumu o samoupravi Mađara koji žive u Republici Srbiji, usvojenom na godišnjem zasjedanju DZVM, 25 aprila 1992. u Kanjiži.

Raskoli i nesporazumu unutar DZVM došli su do izražaja na izornoj konferenciji ove stranke marta 1994., na kojoj je Androš Agošton pobedio protivkandidata Ferenc Čubelu. Frakcija predvođena Čubelom, osnovala je 17. jula 1994. novu partiju Savez Vojvođanskih Mađara (SVM). Trojna autonomija ostaje opredeljenje i ove partije. Već sama činjenica postojanja dve partije Mađarske manjine i njihove međusobne optužbe, postavilo je pitanje legitimnog predstavnika Mađara u Vojvodini. SVM, na čijem čelu uskoro dolazi Jožef Kasa, sve više se nameće kao centar političkog okupljanja i organizovanja Mađara. To se potvrđuje već 1996. godine na izborima za Veće građana za Saveznu skupštinu, kada osvajaju 81.311 glasova i tri poslanička mesta. SVM je reafirmisao koncept autonomije u Nacrtu sporazuma o osnovama (personalnog) samoorganizovanja vojvođanskih Mađara usvojenom septembra 1996. Prema ovom dokumentu, autonomija se ogleda u punoj ravnopravnosti jezika i kultura u Vojvodini, personalnoj autonomiji i teritorijalnom samoorganizovanju. Kao cilj organizovanja navodi ostvarivanje prava na identitet, jezik i škole. Na izborima za Veće građana Savezne skupštine 2000., SVM je osvojila 46.768 glasova i jedan mandat, a na republičkim izborima iste godine, učestvovala je u koaliciji DOS (Demokratska opozicija Srbije) i dobila deset mandata.

²¹ Od uvođenja višepartijskog sistema 1990. godine, u Srbiji je izborni sistem menjan nekoliko puta. Glavna promena izbornog sistema izvršena je 1992. kada se sa većinskog prešlo na proporcionalni izborni sistem. Druga promena odnosila se na broj izbornih jedinica: na izborima 1992. i 1993. u Srbiji je bilo devet izbornih jedinica; na izborima 1997. bilo je 29 izbornih jedinica; a na izborima 2000. i 2003., Srbija je jedna izborna jedinica. Cenzus je sve vreme iznosio 5%. Poslednja promena izbornog sistema usledila je nakon izbora 2003., kada je ukinut cenzus za partije nacionalnih manjina. Sve vreme se koristi D'Ontova formula za pretvaranje glasova u mandate.

²² Videti detaljnije u Šandor Pal, *Koncept manjinske samouprave Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara*, u Položaj manjina u jugoslaviji, SANU, Beograd, 1996.

Treća stranka vojvođanskih Mađara formirana je marta 1995. pod imenom Građanski foruma vojvođanskih Mađara (GFVM), na čijem čelu je Laslo Rac Sabo.

Sredinom 1996. dolazi do nesporazuma unutar DZVM, kada Pal Šandor optužuje rukovodstvo na čelu sa Andraš Agoštomom zbog nesaradnje sa SVM i za koketiranje sa vladajućom SPS-om (Socijalistička partija Srbije). Najpre, na godišnjoj skupštini ove stranke 7. septembra 1996. Pal Šandor biva smenjen a DZVM izlazi samostalno na izbore, na kojima gubi ekskluzivitet u predstavljanju Mađara. Nakon izbornog neuspeha struja predvođena Pal Šandorom saziva skupštinu stranke na kojoj je izabrano novo rukovodstvo sa Palom Šandorom na čelu. Andraš Agošton je frakciju sa njegovim pristalicama registrovao pod imenom Demokratska stranka vojvođanskih Mađara (DSVM) sa sedištem u Srbobranu. Osim ovih partija 2000. je u Novom Sadu osnovan Demohrišćanski pokret vojvođanskih Mađara koji predvodi Ferenc Pap, a u Senti Demohrišćanski blok na čelu sa Gaborom Tot Hortijem.

Političke partije Bošnjaka²³ u Sandžaku. U opštinama Novi Pazar, Tutin i Sjenica Bošnjaci čine većinu stanovništva. Ovaj region se nezvanično naziva Sandžak, koji je deo istorijskog Novopazarskog Sandžaka. Ovo područje se zove i Stara Raška. O svom nacionalnom imenu sandžačke stranke i udruženja izjasnili su se 1996. godine u skladu sa odlukama Kongresa vijeća bošnjačkih intelektualaca održanom u Srajevu 1993. i odlukom Skupštine BiH o preimenovanju imena Muslimana u Bošnjake, prihvativši Bosnu kao matičnu državu i naziv Bošnjak. Međutim, jedan deo ove etničke zajednice nije prihvatio ovu odluku, već i dalje svoj identitet određuje kroz konfesionalnu pripadnost.

Na početku političkog organizovanja Bošnjaka u Srbiji najuticajnije politička organizacija je bila Stranka demokratske akcije (SDA), formirana 11. avgusta 1990 u Novom Pazaru sa Sulejmanom Ugljaninom na čelu, kao sandžački ogranak istoimene stranke sa sedištem u Sarajevu. U programskoj deklaraciji SDA, navodi se između ostalog, da je to „politički savez građana Jugoslavije koji pripadaju muslimanskom kulturno-povijesnom krugu“, kao i da se ova stranka zalaže za kulturno-prosvetnu autonomiju za muslimansko stanovništvo Sandžaka.

²³ Prema popisu iz 2002. godine u Srbiji živi 136.087 Bošnjaka i 19.503 Muslimana, Republički zavod za statistiku, Saopštenje br. 295, 24.12.2002, Beograd

Na prvim višestranačkim izborima SDA je osvojila 84.156 glasova i tri poslanička mandata u Skupštini Srbije. Na predsedničkim izborima decembra 1990. lider ove partije, Sulejman Ugljanin osvojio 109.456 glasova i bio četvrtoplasirani predsednički kandidat. SDA je 1992. zahtevala od vlasti Srbije da se vojska povuče iz Sandžaka i da se omogući iseljenim Muslimanima da glasaju kao uslov da ova partija izađe na izbore. Do raskola u SDA dolazi sredinom 1993. godine. Za Sulejmanom Ugljaninom se raspisuje poternica i podnosi krivična prijava nadležnom Okružnom javnom tužilaštvu u Novom Pazaru i on napušta zemlju. Na jednom skupu u Turskoj on govori o pripajanju Sandžaka Bosni. Iste godine sekretar stranke, Rasim Ljajić, ističe da je zahtev za oцепljenjem „politički avanturizam“, a da je „Memorandum polazna osnova za razgovore sa vlastima Jugoslavije“. Taj raskol je u osnovi, istovremeno bio i podela na radikalniju ni umereniju struju, ali i početak podele stranke. Neizlazak na decembarske izbore 1993. još je više produbio sukobe. Ljajić je neizlazak na izbore okarakterisao kao politički promašaj koji nanosi štetu muslimanima Sandžaka i otvoreno je kao pozitivan primer za ponašanje u političkom životu naveo primer vojvođanskih Mađara²⁴. On je kasnije osnovao Sandžačku demokratsku partiju (SDP).

SDP datira iz vremena raskola u SDA 1995. kada je „tvrdo krilo“ oko Ugljanina odbijalo učešće na izborima dok se ne reši problem Sandžaka a kada je „meko krilo“ Ljajića koje je bilo za učešće na izborima. Rasim Ljajić je uz podršku većine opštinskih odbora upisan kao predsednik u Registar političkih organizacija Ministarstva pravde²⁵.

Pred savezne izbore 1996. formirane su dve koalicije sastavljene od stranaka bošnjačke manjine i to: Lista za Sandžak - Sulejman Ugljanin, koju su činile Liberalno-bošnjačka organizacija i tri varijante Stranke demokratske akcije: SDA za Jugoslaviju, SDA za Sandžak i Prava SDA. Druga koalicija je bila Bošnjačka lista Sandžaka koju su činili Stranka demokratske akcije sa Rasimom Ljajićem na čelu i Partija sandžačkih Bošnjaka. Ugljanin se septembra 1996. vratio u zemlju i uz pomoć i podršku centrale iz

²⁴ Zoran Lutovac, *Političko organizovanje nacionalnih manjina u Jugoslaviji*, u Položaj manjina u jugoslaviji, str. 214

²⁵ Na zahtev mekog krila stranke od 19. jula 1995., Ministarstvo pravde Srbije je izvršilo izmenu podataka u Registru političkih organizacija, pa je kao predsednik SDA upisan Rasim Ljajić, kome je podršku dala većina opštinskih odbora stranke, (Vreme, 12. 10. 1996); SDA Lajića je 25. 10. 2000. Ministarstvu pravde Srbije predala zahtev za promenu naziva stranke u Sandžačka demokratska partija, na osnovu odluke Glavnog odbora SDA od 22. oktobra (Beta, 25.10.2000.)

Sarajeva od strane Alije Izetbegovića, pridobija značajan broj glasova²⁶. Lista za Sandžak osvaja 62.111 glasova i jedno mesto u Veću građana SRJ. Kako s pravom ističe Goran Bašić, „političko mišljenje Bošnjaka u Sandžaku je podeljeno na pristalice BNVS i SDA koji se zalažu za sprovođenje odluka o širokoj teritorijalnoj i političkoj autonomiji regije putem koje bi svi građani Sandžaka zadovoljili svoje ekonomske, socijalne, kulturne, obrazovne i druge potrebe i pristalice SDP koji rešenje ovih problema vide u demokratizaciji Srbije zasnovanoj na principima decentralizacije i regionalizma“²⁷.

Sandžačka demokratska partija je najavila izlazak iz regionalnog okvira i osnivanje odbora u Beogradu i drugim većim gradovima Srbije i tamo gde postoji interesovanje bošnjačke zajednice, kao što su opštine Mali Zvornik, Šabac, Niš i neka mesta u Vojvodini. Nakon ukidanja cenzusa, a obzirom da je Srbija jedna izborna jedinica. Procenjuje se da postoji interesovanje bošnjačke zajednice van Sandžaka da bude politički organizovana i predstavljena²⁸. Danas u ovom delu Srbije deluju i Narodni pokret Sandžaka (NPS), Sandžačka demokratska unija (SDU), Sandžačka alternativa (SA) i Stranka za Sandžak (SZS).

Političke partije Albanaca²⁹ na jugu Srbije. Partije albanske nacionalne manjine sa Kosova i Metohije bojkotovale sve dosadašnje izbore u Srbiji. Albanci su se stopostotno odazvali pozivu na bojkot od strane svojih partija, na početku udruženih u "Albansku alternativu"³⁰. Zato će u ovom radu predmet analize biti samo partije Albanaca

²⁶ Dijana Vukomanović, *Nastanak političkih partija*, u: *Partijski mozaik Srbije 1990-1996*, priredio Vladimir Goati, Beogradski krug i AKARIT, Beograd, 1997, str. 47

²⁷ Goran Bašić, *Položaj nacionalnih manjina u SR Jugoslaviju*, u *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd i Punta, Niš, 2002., str. 45.

²⁸ Ovu nameru predsednik SDP, Rasim Ljajić obrazlaže na sledeći način: „Želim da predstavim model manjinskog ponašanja, da uputim jasnu poruku da je Beograd za manjine centar gde se rešavaju problemi, a da to nisu ni Brisel, ni matične države. U drugoj fazi bismo, ukoliko više stranke ne budu organizovane na čisto etničkoj osnovi, išli na formiranje multietničke stranke na nivou cele Srbije“, i dodaje, da na duži rok, „Ako zemlja bude deo EU, naša politička scena moraće da se pojednostavi, biće neophodne integracije i manjinske stranke moraće da se integrišu u veće stranke građanske provinijencije“, *Politika*, 15.01.2006.

²⁹ Prema popisu iz 2002. (popis nije vršen na Kosovu i Metohiji) u Srbiji živi 61.647 Albanaca, Republički zavod za statistiku, Saopštenje br. 295, 24.12.2002., Beograd

³⁰ Obzirom da su albanske partije sa Kosova i Metohije bojkotovale sve izbore u Srbiji i Jugoslaviji devedesetih, SPS i druge prorežimske stranke su koristile Kosovo i Metohiju "kao sigurnosni rezervoar poslaničkih mandata". Na parlamentarnim izborima održanim po većinskom principu 1990 SPS je osvojila 30 (88%) od 34 mandata na Kosovu; 1992 na parlamentarnim izborima održanim po modifikovanom proporcionalnom principu SPS je i IJ Priština (koja je pokrivala celo Kosovo i Metohiju) osvojila 13 (54%) od 24 mandata sa 42.396 glasova, SRS, sa 17.352 glasa 5 mandata, a prorežimska grupa građana `Željko Ražnatović- Arkan` 5 ili 21% mandata sa 17.352 glasa); i na izborima 1993 SPS je osvojila 21 (88%) od 24 mandata, SRS 2 i DEPOS 1 mandat; a 1997 u tri izborne jedinice na Kosovu i Metohiji SPS je osvojilo 24

sa juga Srbije. Albanci su na jugu Srbije uglavnom nastanjeni u Preševskoj dolini u tri opštine Preševo i Bujanovac u kojima Albanci čine većinu stanovništva i znatno manje u opštini Medveđa.

U ovom delu Srbije, najznačajnije partije albanske manjine su Partija za demokratsko delovanje (PDD) sa sedištem u Preševu, koja deluje na području tri opštine: Preševo, Bujanovac i Medveđa. PDD je osnovana 19.08., a registrovana 24.08.1990. sa predsednikom Rizom Halimijem. On je dugo bio na čelu opštine Preševo, odakle je referendumom opozvan 2005. godine. Na Skupštini ove stranke 01.09.1996. u Preševu je usvojena Politička deklaracija i Promemorija PDD. U njima se ističe da opštine u kojima ova partija deluje predstavljaju region sa etničkim, ekonomskim, političkim i kulturnim karakteristikama u kome apsolutnu većinu stanovnika čine Albanci i da one čine „kompaktnu celinu sa Albancima sa Kosova“. Između ostalog se navodi i da su se Albanci iz ovih opština na referendumu 1. i 2. 03. 1991. izjasnili „za političku i teritorijalnu autonomiju sa pravom priključenja Kosovu“. PDD ističe programsku bliskost sa drugom, isto tako lokalnom partijom Albanaca (DPA) i smatra da je nepotrebno dupliranje stranaka Albanaca koje deluju na istom prostoru. Na republičkim izborima 1990. PDD je osvojila 21.998 glasova i jedan mandat.

Demokratska partija Albanaca (DPA) je takođe regionalna Partija Albanaca koje deluju na području tri opštine na jugu Srbije u kojima žive Albanci. Registrovana je 23. 08.1990. godine. Po političkim opredeljenjima je bliska Demokratskom savezu Kosova (DSK). Treća partija Albanaca na ovom području formirana je 1996. kao Parlamentarna partija Albanaca.

Na republičkim izborima 1993. godine, Koalicija Partije za demokratsko delovanje (PDD) i Demokratske partije Albanaca (DPA) sa 29.342 glasa osvojila je dva mesta u Skupštini Srbije. Albanci iz ovog dela Srbije učestvovali na izborima za Skupštinu Srbije 1997. godine kao Demokratska koalicija Preševo-Bujanovac i osvojili 14.179 glasova i jedno poslaničko mesto.

(75%) od 32 mandata. Kako ističe Z. Slavujević: "Izborna apstinencija Albanaca, nerazvijena partijska infrastruktura opozicionih stranaka na Kosovu, nemogućnosti da `pokriju` sva izborna mesta itd., išla su u prilog SPS, koja je sa relativno malim brojem glasova osvojila veliki broj mandata, uz opravdane sumnje da je i toliki broj glasova delom falsifikovan", *Delegitimizacija sistema i njegovih institucija*, u : *Dva ogleđa o legitimitetu*, str. 131.

Ove stranke su izlazile su na izbore u izbornoj jedinici Leskovac na jugu Srbije (dok Srbija nije postala jedna izborna jedinica), koja se nalazi van teritorije Kosova i Metohije i time su obrazložile svoje učešće na izborima u odnosu na bojkot albanskih partija sa Kosova.

Političke partije Hrvata³¹ u Vojvodini. Hrvati u Srbiji su uglavnom nastanjeni u Subotici, Somboru, Šidu, Indiji, Apatinu, Rumi, Baču, Kuli, Sremskim Karlovcima, Bačkoj Palanci, Beočinu, Irigu, i Novom Sadu. Demokratski savez Hrvata u Vojvodini (DSHV), osnovan je 15. jula 1990. godine, (predsednik Bela Tonković). DSHV predstavlja političku organizaciju koja će se zalagati za političku, kulturnu i ekonomsku ravnopravnost Hrvata – Bunjevaca, Šokaca i drugih Hrvata koji žive na teritoriji Vojvodine. Ova stranka ukazivala je na pojavu asimilacije – „dekroatizacije Hrvata u Vojvodini“ i zalaže se za razvijanje svih oblika veza sa maticom Hrvatskom, kao i sa hrvatskom dijasporom u Rumuniji i Mađarskoj. Na parlamentarnim izborima za Skupštinu Srbije 1990. DSH je osvojio 23.630 glasova i jedan mandat. Iseljavanjem Hrvata iz SR Jugoslavije, došlo je i do osipanja članstva ove stranke. Pre izbivanja građanskog rata, DSHV je zvanično podneo zahtev za ozakonjenje kulturne autonomije Hrvata koja bi imala status samouprave i to postaje glavni cilj delovanja ove partije. Pored ove političke organizacije deluje i Hrvatski narodni savez osnovan 1999. godine.

Političke partije Roma³² u Srbiji. Romi su statistički veoma brojna grupa ali nisu skoncentrisani na jednom području, već raspršeni širom Srbije što je jedan od razloga otežanog kondenzovanja njihovog biračkog tela. Osnovano je nekoliko partija koje predstavljaju Rome i zalažu se za politički status romske zajednice i rešavanje brojnih socio-ekonomskih, obrazovnih i drugih problema Roma. To su: Socijal-demokratska partija Roma koja je prestala da deluje odlaskom njenog lidera dr Rajka Đurića u inostranstvo, Demokratska politička partija Roma – Kragujevac, Demokratska zajednica Roma Jugoslavije, Romska kongresna partija, Demokratska unija Roma. Ove partije nisu ni samostalno niti u okviru pojedinih koalicija uspele da ostvare značajnije rezultate. Imajući ovo u vidu slabe izborne rezultate, može se zaključiti da nijedna od ovih stranaka nije uspela da se nametne kao predstavnik romske manjine.

³¹ Prema popisu iz 2002. u Srbiji ima 70.602 Hrvata.

³² Prema popisu iz 2002. u Srbiji živi 108.193 Roma

Političke partije ostalih manjina u Srbiji. Pripadnici ostalih manjina takođe se organizuju po nacionalnoj osnovi. Obzirom da su malobrojnije, njihov uticaj ostao manje zapažen. Rusinska nacionalna manjina formirala je Demokratsku zajednicu Rusina. Ova zajednica u Srbiji broji 15.905 građana. Bugari su osnovali Demokratski savez Bugara u Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori). Njih ima 20.497, od čega većinu čine u Dimitrovgradu, Bosilegradu i delom u Pirotu, Babušnici i Surdulici. Bugari su kao pripadnici nacionalne manjine u vlasti učestvovali samo preko većinskih političkih partija. Sa liste Demokratskog saveza Bugara zastupljeno je šest odbornika u opštinskim skupštinama i izvršnim organima u Dimitrovgradu i Bosilegradu. Bunjevačko-šokačka stranka predstavlja pripadnike ovih nacionalnih manjina. Bunjevaca u Srbiji ima 20.012 i nastanjeni su uglavnom u Subotici i Somboru. Pokret Rumuna i Vlaha u Jugoslaviji formiran je 1991. godine sa sedištem u Zaječaru. Rumuna u Srbiji ima 34.576. Vlasi imaju i Narodnu samostalnu stranku Vlaha u Kladovu, ali nije relevantna. Vlaha u Srbiji ima 40.054, nastanjeni su uglavnom u Homolju i u Timočkoj krajini. Slovaci su 2003. godine osnovali Slovačku narodnu stranku. Slovaka ima 59.021, većinu čine u Bačkom Petrovcu, a u znatnom broju žive i u Kovačici, Baču, Staroj Pazovi i Bačkoj Palanci. Ostale manjine ili nisu politički organizovane ili su te organizacije marginalne.

Među pojedinim manjinskim zajednicama i etničkim grupama nisu najjasnije distinktivne razlike i/li srodnost, kao što su Vlasi i Rumuni, Rusini i Ukrajinci, Bunjevci i Hrvati, Romi, Aškalije i Egipćani.

Način delovanja - sličnosti i razlike

Delovanje partija manjina pokazuje mnoge sličnosti, kao i izvesne razlike u stepenu zahteva i načinima političke borbe.

1. Svaka nacionalna manjina u Srbiji ima više partija koje pretenduju da je predstavljaju. Među njima traje permanentna borba za legitimnost i nijedna partija nije uspela da se nametne kao ekskluzivni zastupnik svoje etničke grupe. U vodećim, najjačim partijama nacionalnih manjina uglavnom je dolazilo do nesporazuma, a zatim cepanja-deljenja i nastajanja novih partija (srpski sindrom – „dva srbina-tri partije“); SDA-SDP, DZVM-SVM-DSVM.

2. U većini etničkih grupa zabeleženi su pokušaju formiranja jedinstvenog nacionalnog tela i pre nego što je zakonom predviđeno formiranje nacionalnih saveta.

SDA je inicirala osnivanje nadstranačkog koordinacionog tela Muslimanskog nacionalnog vijeća Sandžaka (MNVS) 19. maja 1991., za čijeg predsednika je izabran Sulejman Ugljanin. MNVS je na Skupštini održanoj 6. juna 1993. u Novom Pazaru usvojilo Memorandum o uspostavljanju specijalnog statusa za Sandžak. Ovim dokumentom predviđeno je da Sandžak dobije široka politička ovlašćenja (vladu, skupštinu, guvernera, policiju, sudske organe), a Jugoslaviji je ostavljena briga o pošti, železnici i ekologiji. Memorandum je upućen skupštinama Srbije i Crne Gore na razmatranje. Oba parlamenta ignorisala su ovu inicijativu³³. Memorandum je predviđao i granice Sandžaka kojima je obuhvaćeno jedanaest opština i to šest u Srbiji (Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Prijepolje, Nova Varoš i Priboj) i pet u Crnoj Gori (Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Plav i Rožaje).

Predstavnici partija vojvođanskih Mađara potpisali su Protokol o saradnji 8 opština sa severa pokrajine od kojih u osam Mađari predstavljaju većinsko stanovništvo (Ada, Bačka Topola, Bečej, Čoka, Knjiža, Mali Idoš, Senta i Subotica)³⁴.

Skupština izabranih predstavnika Albanaca u Preševskoj dolini, na sednici u Bujanovcu izabrala je petnaestočlano Koordinaciono veće i petočlano Predsedništvo skupštine na čelu sa Rizom Halimijem predsednikom PDD i SO Preševo. Ovo Veće zaduženo je za koordinaciju rada svih albanskih predstavnika iz Preševa, Bujanovca i Medveđe i kontakte sa državnim organima i predstavnicima vlasti u Republici Srbiji i SRJ, odnosno SiCG. Nakon donošenja zakona o nacionalnim manjinama formirani su nacionalni saveti.

3. U Raškoj oblasti (Sandžaku) i na jugu Srbije (kao i na Kosovu i Metohiji), u organizaciji partija nacionalnih manjina organizovani su referendumima o samoupravi. Muslimansko nacionalno veće Sandžaka novembra 1991. organizovalo je referendum o autonomiji Sandžaka. Usvojen je Memorandum koji je sudskom odlukom zabranjen, pa obnarodovan posle četiri godine u „Sandžačkim novinama“ (juna 1997). Ovim

³³ Safeta Biševac, (2000), *Manjine u Srbiji*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, "Zagorac", Beograd, str.104.

³⁴ Cilj ovog udruživanja u interpretaciji gradonačelnika Kanjiže i saveznog poslanika SVM, Lajoša Bele su „konkretne, praktične stvari i zajednički interesi, kako bismo zajednički došli do rešenja problema“. Ocene da Mađari na severu Vojvodine rade na teritorijalnom ujedinjavanju, Bala je demantovao: Nameće se pitanje političke zrelosti onih koji kažu da se saradnja organizuje zbog izdvajanja i secesije. To su gluposti. Čak i ako bismo ponekad imali razloga za to, mi smo rekli 'ne'. Mi hoćemo ovde da živimo i ne tražimo drugu državu“, www.B92.net, 27.02.2003.;

dokumentom za Sandžak se traži specijalni status za jedanaest opština u Srbiji i Crnoj Gori: Novi Pazar, Prijepolje, Sjenica, Nova Varoš, Tutin, Pljevlja, Priboj, Bijelo Polje; Berane, Rožaj i Plav. Od 1.2. do 23.9. 1994. vođen je proces protiv 25 muslimana (bošnjaka) „za pokušaj otcepljenja Sandžaka od Jugoslavije i u te svrhe, nezakonitog prikupljanja i posedovanja oružja, municije i eksploziva“. Prilom njihovog hapšenja pronađeni su primerci Memoranduma, Deklaracije MNVS i „Ustava Republike Sandžak“.

Albanske lokalne partije organizovale su referendum u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa na kome su se Albanci izjašnjavali na pitanje: „Da li ste za teritorijalnu i političku autonomiju Albanaca u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa s pravom priključenja Kosovu?“³⁵. Direktno uticaj na zbivanja u Preševskoj dolini (ove tri opštine) imaju događanja na Kosovu. U jednoj fazi je intenzivnije delovala Osobodilačka vojska Preševa, Bijanovca i Medveđe (OVPBM). Iako se ova organizacija nije vezivala ni za jednu lokalnu albansku partiju, Koordinacioni odbor predstavnika Albanaca Preševa, Bujanovca i Medveđe uputio je zahtev državnim organima, između ostalog, tražeći amnestiju za nekadašnje pripadnike OVPBM.

U političkim zahtevima Albanaca na jugu Srbije i Bošnjaka u Sandžaku povremeno provejavaju separatističke ideje i zahtevi. Važno je istaći da su Bošnjaci u Sandžaku za očuvanje državne zajednice Srbije i Crne Gore, kako se prostor koji nastanjuje bošnjačka populacija ne bi delio na dva dela.

4. Pojedine političke partije nacionalnih manjina su u stalnim ili povremenim kontaktima sa „maticom“, ali i orijentisane ka centrima matičnih država: Mađari u Vojvodini sa zvaničnim predstavnicima Mađarske, Bošnjaci u Sandžaku sa zvaničnicima iz Sarajeva i Albanci sa juga Srbije sa predstavnicima iz Albanije i sa Kosova. SDA je i nastao kao deo bosanskog SDA, ali ima indicija i da je bilo uticaj Turske i arapskih zemalja³⁶.

³⁵ Blic, 16.4.1998.

³⁶ U jednom izveštaju Međunarodne krizne grupe o stanju u Sandžaku koji je rađen pod rukovodstvom DŽ. Mičela istaknuto je da vlade SAD, Nemačke, Francuske i drugih evropskih zemalja treba da utiču na Tursku i arapske zemlje Srednjeg Istoka da ne finansiraju, ili na bilo koji drugi način pomažu političke aktivnosti Sulejmana Ugljanina, pri čemu se navode njegove političke greške: smenjivanje Srba u organima vlasti u Novom Pazaru, poziv crnogorskim Muslimanima da bojkotuju predsedničke izbore itd., Blic, 5.1.1999.; Glavni odbor SDA i MNVS su svojevremeno pozvali sve muslimane iz Sandžaka i inostranstva da izdvajaju 3 % od svojih mesečnih zarada za aktivnosti SDA i MNVS, DT, 18.04.1997.

O upućenosti vojvođanskih Mađara na Budimpeštu govore brojni kontakti i sinhronizovano delovanje. O tome slikovito govori izjava predsednika DSVM, Andraša Agoštona: „Mi smo, a verujem i većina ovdašnjih Mađara, pre svega orijentisani prema Budimpešti, a ne prema Beogradu, ali i pored oga ovde niko ne želi da se odvoji od države, za razliku od Kosova“³⁷.

Albanci na jugu Srbije obeležavaju Dan zastave, nacionalni praznik države Albanije (28.11.), svečanim akademijama u Bujanovcu i Preševu, sa zahtevima za službenu upotrebu albanskog jezika i nacionalnih simbola. Pokušaj da se albanska zastava unese u skupštinu opštine (2006.) sprečila je policija.

Ima primera i konstruktivnih uticaja matičnih država. Vlada Albanije pozvala je Albance sa juga Srbije da izađu na izbore za predsednika Srbije 2002. godine. Šef albanske diplomatije Iljir Meta je u razgovoru sa gradonačelnikom Preševa i liderom Partije za demokratsko delovanje, Rizom Haljimijem, ocenio da će učešćem na tim izborima, Albanci doprineti afirmaciji svoje konstruktivnosti³⁸.

5. Među glavnim partijama nacionalnih manjina, kao i unutar pojedinih od njih, provejavale su „tvrđa“ i „mekša“ struja. Sledeći liniju rascepa u okviru srpskih stranaka, ove orijentacije bi se uslovno mogle nazvati „prograđanska“ i „pronacionalna“. Jedna linija je bila za bojkotovanje izbora i institucija Srbije ili pokazivala izvesne rezerve a druga za aktivno uključivanje manjina u politički život Srbije. SDP Bošnjaka, SVM Mađara i PDD Albanaca su nastojale više od ostalih stranaka da institucionalno i u saradnju sa vlastima Republike Srbije ostvare što bolji status svoje zajednice. Povremeno su se na njih javljali verbalni i fizički napadi radikalnijih delova svojih sugrađana. Rasimu Ljajiću je prećeno čak i ubistvom³⁹. Potpredsednika PDD Behluljija Nasufija, koji je obavljao funkcije direktora Doma kulture „Abdula Krasnići“ u Preševu i bio V.D. direktora i glavnog i odgovornog urednika Radio Preševa, u selu Končulj u opštini Bujanovac oteli su pripadnici Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca, uz objašnjenje da je „davao neprimerene izjave“⁴⁰. Kada je Rizi Halimiju, predsedniku, PDD nuđeno da bude potpredsednik Koordinacionog tela za jug Srbije, on je bio spreman da

³⁷ Madjar so, 8.6.2001.

³⁸ www.B92.net, 26.09.2002.

³⁹ Politika, 15.01.2006.

⁴⁰ Srna, 24.04.2001.

prihvati ovaj angažman, ali je Albanska nacionalna skupština odbila taj predlog naglasivši da „ne žele da učestvuju u srpskim igrama“⁴¹. Zabeležene su kritike i napadi i na Jožefa Kasu (SVM).

6. Kada režim sprovodi nedemokratske akcije, može očekivati i nedemokratske reakcije. Slabosti i greške prethodnog režima u Srbiji uticale su na radikalizaciju delovanja manjinskih partija. Stari režim nije imao demokratskog kapaciteta da manjine reintegriše u sistem. Lider SDA Sulejman Ugljanin je 1994. u grupi od 24 muslimana bio osuđen, ali je emigrirao u Tursku. Suđeno mu je u odsustvu i za njim je izdata poternica. Vrhovni sud je 1996. ukinuo presudu prvostepenog suda, što je podrazumevalo ponovno suđenje, a poternica nije aktivirana prilikom njegovog povratka 1996. u SRJ⁴².

U vreme rata na Kosovu, lider DZVM, Jožef Kasa je pozvao svoje sugrađane na građansku neposlušnost, da „ni u kom slučaju ne ispune obaveze iz vojnog poziva“. Nakon toga, predstavnici SPS-a i SVM postigli su sporazum da se zaustavi slanje vojnih obveznika mađarske nacionalnosti na Kosovo⁴³. Jedna od takvih grešaka bila je i zabrana gledanja programa iz Mađarske vlasnicima kablovske mreže⁴⁴.

Predsednik SO Preševo i lider PDD Riza Haljimi osuđen je u Opštinskom sudu Preševo na kaznu zatvora od tri meseca uslovno na godinu dana, zbog navodnog ometanja službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti i održavanja javnog reda i mira⁴⁵.

Odlukom Vlade Srbije od 10.07.1997. godine uvedena je prinudna uprava u SO Novi Pazar. Takođe, Vlada je donela odluke da 14.06.2002. budu raspuštene opštine Preševo, Bujanovac i Meveđa i da u njima budu imenovana privremena opštinska veća koja su do izbora zakazanim za 26. jul upravljala ovim opštinama. Na sednici Kordinacionog tela za jug Srbije i albanskih partija dogovoren je proporcionalni sastav opštinskih veća, kao deo Državnog plana za mirno rešenje krize na jugu Srbije. Na primer, u Preševu je Privremeni organ činilo deset predstavnika albanskih partija PDD i DPA i dva predstavnika Srba iz lokalnog DOS-a.

⁴¹ Baza podataka „Polihistor“

⁴² Politika, 17.7.1997; MUP Srbije je zabranio održavanje takozvane Skupštine MNV koja je nameravala da proglasi autonomiju Sandžaka, Politika, 12.07.1997.

⁴³ Blic, 14.08.1998.

⁴⁴ www.B92.net, 31.08.2000.

⁴⁵ Glas javnosti, 31.3.2000.

Osim ovih primera, povremeno je bilo medijskih optužbi, kao i ispisivanja grafita sa nacionalističkim sadržajem od strane „nepoznatih počinitelaca“.

7. Zajednička karakteristika delovanja partija nacionalnih manjina je i povremeni pokušaj da se internacionalizuje pitanje određene manjine. Ovi zahtevi se naročito inteziviraju prilikom neke važnije konferencije ili međunarodnih razgovora ili pregovora. U vreme Dejtonske konferencije u vezi rata u Bosni i Hercegovini, Sulejman Ugljanin je uputio zahtev ambasadi SAD u Beogradu u kojem predlaže: 1. Održavanje „Dejtona 2“ radi rešenja statusa Sandžaka i položaja Bošnjaka u SRJ; i 2. Obustavljanje davanja državljanstva BiH građanima Sandžaka, jer se time pomaže etničko čišćenje Sandžaka⁴⁶. Takođe, Ugljanin je zamolio Harisa Silajdžića, tadašnjeg ministra spoljnih poslova BiH, da upozori Ričarda Holbruka, državnog sekretara SAD, na tešku situaciju u Sandžaku. Od Ričarda Majlsa, otpravnika poslova u ambasadi SAD u Beogradu, zatražio je da mu se ugovori sastanak sa Ričardom Holbrukom prilikom njegove posete SRJ⁴⁷. Na zasedanju Narodne Skupštine Srbije na kome se razmatrao poziv Kontakt grupe za odlazak delegacije Srbije u Pariz na razgovore o Kosovu, poslanik Liste za Sandžak, Fevzija Murić, zatražio je da se uz međunarodno posredovanje raspravlja i o budućem statusu Sandžaka⁴⁸.

Lideri tri stranke vojvođanskih Mađara: Šandor Pal (DZVM), Andraš Agošton (DSVM) i Laslo Rac Sabo (GSVM) predstavili su 22.11.2005. godine u Bečeju koncepte autonomije mađarske nacionalne zajednice u Vojvodini i zatražili pomoć za njihovu realizaciju od poverenika UN Martija Ahtisarija i predavnika EU Štefana Lenea kao direktnih učesnika u pregovorima o statusu Kosova i Metohije, smatrajući da treba paralelno otvoriti pregovore kako o statusu Kosova, tako i o autonomiji Mađarske manjine u Vojvodini⁴⁹. Ove inicijative govore i unutarmađarskim političkim neslaganjima, kao i o borbi pojedinih partija i grupacija da se nametnu kao politički predstavnici mađarske manjine. Laslo Rac Sabo, predsednik GSVM je izjavio: „Nikada među mađarskim partijama nije postojala sloga. Nije moglo da se dogovori ko će da bude vođa, ali o tome nismo mogli da se dogovorimo ni sa srpskim partijama kao ni sa Kasom

⁴⁶ Demokracija, 17.02.1997.

⁴⁷ Istaknuto je u saopštenju MNVS, DT, 06.08.1997.

⁴⁸ Glas, 05.02.1999.

⁴⁹ Danas, 23.11.2005.

(Jožefom), pošto je uvek želeo apsolutnu dominaciju⁵⁰. Predsednik SVM, Jožef Kasa oštro je osudio zahteve ove tri stranke kao „pucanj u prazno i političko manevrisanje“, odnosno, da „između Kosova i Vojvodine, Albanaca i Mađara, ili vojvođanske i kosovske manjine, ne postoje, niti treba da postoje paralele, odnosno reciprocitet“⁵¹.

Na zajedničkoj sednici albanskih odbornika u skupštinama opština Preševo, Bujanovac i Medveđa, održanoj 14.01.2006. (prisustvovao 61 od 66 odbornika, 60 glasalo a jedan bio uzdržan), usvojena je Politička platforma Albanaca sa juga Srbije u kojoj se između ostalog zahteva: decentralizacija vlasti, specijalni odnosi tog područja sa Kosovom, povlačenje srpske vojske i policije, kao i osnivanje pogranične policije sastavljene od lokalnog stanovništva, pozivanje na referendum od 1. i 2. marta 1992., po kojem bi, ako u finalnom statusu Kosova ne bude poštovan princip o nepovredivosti granica, oni tražiti pripajanje ove tri opštine Kosovu i Metohiji⁵². Očigledna je ideja da se ojača pregovaračka pozicija kosovskih Albanaca po sistemu „ako se traži autonomija za Srbe na Kosovu da se traži autonomija za Albance na jugu Srbije“. Kosovski publicista i političar, predsednik partije Ora, Veton Suroji, je krajem 2005. imenovan za zastupnika Albanaca na jugu Srbije u pregovorima o statusu Kosova.

8. Sve partije nacionalnih manjina zalagale su se za smanjenje cenzusa od 5% za parlamentarne izbore za Skupštinu Srbije. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika (2003.) ukinut je cenzus od 5% za partije nacionalnih manjina⁵³. Na ovaj način omogućeno je strankama nacionalnih manjina da uđu u parlament ako osvoje onoliko glasova koliko je proporcionalno jednom poslaničkom mestu. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama garantuje pripadnicima nacionalnih manjina određen broj mandata u skupštini države članice i u

⁵⁰ Politika, 19.12.2005.

⁵¹ Politika, 19.12.2005.; Interesantna je izjava predsednika DZVM Pal Šandora povodom stvaranja koalicije u opštini Bečej sa SRS: „U ostvarivanju teritorijalne autonomije vojvođanski Mađari najrealnijeg političkog saradnika imaju u Srpskoj radikalnoj stranci“, jer, „njegova stranka je u Bečeju oduvek mogla lakše da razgovara sa radikalima nego sa tzv. demokratskim strankama, pošto SRS u svom programu ima dosta elemenata koji su prihvatljivi mađarskoj manjinskoj zajednici“ i dodao da ne vidi „zašto u velikoj Srbiji nebi bila moguća mađarska autonomija“. O koaliciji sa radikalima, lider DSVM, Agošton kaže da se „mađarski političari već petnaest godina drže toga da će i sa đavolom saradivati samo da ostvare autonomiju“, Politika, 19.12.2005.

⁵² Danas, 14.01.2006.; Glas-javnosti, 15.01.2006.; Politika, 15.01.2006.

⁵³ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika, član 13. stav 1.; "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 10/2003, 12/2004.

Skupštini Srbije i Crne Gore, polazeći od principa neposredne reprezentacije, saglasno zakonima države članice⁵⁴.

9. Zajednički zahtev partija nacionalnih manjina jeste da njihov jezik uđe u službenu upotrebu (Albanski, Bosanski, Mađarski i Hrvatski). Skupština opštine Novi Pazar odlučila je da se na teritoriji te opštine uvede pored srpskog jezika i ćirilice pisma i bosanski jezik i latinično pismo, „kao jezik i pismo bošnjačkog naroda“. Tu istu odluku su potom usvojile i skupštine opština Sjenica i Tutin⁵⁵. Sa zgrade Skupštine opštine Tutin u kojoj je na vlasti tada bila Lista za Sandžak, svojevremeno je skinut natpis „Republika Srbija“ a u kancelariju čelnika opštine uneta je zastava MNVS⁵⁶.

Albanci sa juga Srbije, između ostalog, u Političkoj platformi usvojenoj 14.01.2006., ponovili su zahtev za upotrebu jezika i nacionalnih simbola (prisustvovao 61 od 66 odbornika, 60 je glasalo „za“ a jedan bio uzdržan).

Mađarski jezik je u službenoj upotrebi u 29 opština u Vojvodini.

10. Predstavnicima Mađara imali su zahteve za dvojnim državljanstvom. U zajedničkom pismu pet stranaka vojvođanskih Mađara (SVM, DSVM, DZVM, GSVM, i Hrišćansko demokratski savez Evropa) tražilo je od premijera Mađarske da se zauzme da pitanje dvojnog državljanstva za vojvođanske Mađare razmotre nadležni mađarski forumi. Potpredsednik DZVM, B. Čorba je izjavio za „Madjar so“ (22.4.1997.), da se DSVM zalaže za autonomiju Mađara u Vojvodini i za utvrđivanje dvojnog državljanstva⁵⁷. U zaključcima Saveta SVM je istaknuto da će dvojno državljanstvo „omogućiti vojvođanskim Mađarima da lakše održavaju odnose sa matičnom državom i ostalim članovima mađarske nacionalne zajednice u Karpatskoj niziji, bez napuštanja otadžbine“. Potpredsednik SVM i predsednik Nacionalnog saveta vojvođanskih Mađara, Laslo Joža naveo je u intervjuu za „Madjar so“ (2001.), da je prilikom zasedanja Stalne mađarske konferencije u Budimpešti bilo reči o pitanju dvojnog državljanstva, ali da je tadašnji mađarski premijer Viktor Orban izjavio da „rasprava o dvojnem državljanstvu nije aktuelna sve dok ne dođe do priključivanja Mađarske Evropskoj uniji, budući da bi

⁵⁴ Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 52.; "Službeni list Srbije i Crne Gore", br. 6/2003.

⁵⁵ www.B92.net, 30.04.2002.

⁵⁶ Blic, 12.12.1997.

⁵⁷ DT, 23.4.1997.

prevremeno pokretanje tog pitanja oslabilo međunarodnu i diplomatsku poziciju Mađarske“. Od 2004. godine, Mađarska je članica Evropske unije.

11. Prilikom redefinisavanja ustavnog ustrojstva Državne zajednice Srbije i Crne Gore, postojali su izvesni zahtevi predstavnika političkih partija nacionalnih manjina. Član komisije za izradu Ustavne povelje i savezni poslanik Liste za Sandžak, Esad Džudžević je uputio predlog komisiji da se u preambuli novog ustava pođe od činjenice da su Bošnjaci bili konstitutivni narod u bivšoj SFRJ i da bi im to pravo trebalo biti priznato i u novoj zajednici. Ova koalicija želi da Srbija i Crna Gora budu jedinstvena teritorija zasnovana na „načelima regionalizma i lokalne samouprave“, kao i da se „ukinu unutrašnje granice koje se nalaze na teritoriji Sandžaka“.

Albanci na jugu Srbije protivili su se predlogu Ustavne povelje Srbije i Crne Gore po kojoj je Kosovo i Metohija deo Srbije. Takav stav su u odvojenim saopštenjima izrazile Partija za demokratsko ujedinjenje albanačana i Pokret za demokratski progres, dok se najjača stranka Albanaca sa juga Srbije, Partija za demokratsko delovanje Rize Haljimija nije izjašnjavala o tome⁵⁸. Članovi Komisije za izradu Ustavne povelje bili su Mujo Muković iz SDP Sandžaka i Esad Džudžević iz Liste za Sandžak. Član Odbora za ustavna pitanja Skupštine Srbije je Bajram Omeragić iz Socijalno liberalne partije Sandžaka koja deluje u okviru koalicije Lista za Sandžak.

12. U načinu svog delovanja, kao i u svojim zahtevima, političke partije mađarske nacionalne manjine se razlikuju od partija Bošnjaka i Albanaca na jugu Srbije. Za razliku od Bošnjaka i Albanaca, Mađari nisu organizovali referendum o autonomiji niti iznosili separatističke zahteve. Potpredsednik Vlade Srbije (2000-2003) i predsednik SVM, Jožef Kasa je govoreći o Vojvodini i njenoj autonomiji, istakao da ona „ne može biti samo srpska stvar“, i dodao: „Vojvođanski Mađari ne mogu pod stakleno zvono, da ih ne interesuje autonomija Vojvodine. Mi treba aktivno da učestvujemo u usmeravanju sudbine zemlje, sem ako nemamo zadnjih namera da se otcepimo. Samo oni mogu da govore tako nešto, među kojima postoji takva namera. SVM nije pristalica toga da se vojvođanski Mađari povuku pod stakleno zvono, ali nije pristalica ni otcepljenja“⁵⁹. Vojvođanski Mađari su imali zahtev za dvodomnom skupštinom Vojvodine u Osnovnom

⁵⁸ www.B92.net, 13.11.2002.

⁵⁹ Madjar so, 21.06.2001.

zakonu Vojvodine, kao i korišćenje prava veta u pitanjima koja se njih tiču⁶⁰. O tome govori i izjava jednog od njihovih značajnijih predstavnika, Joževa Kase, predsednika SVM: „U Beogradu znaju da Vojvodina nikada neće upotrebljavati metode koje su primenjivane u drugim sredinama, kao i da smo mnogo mirniji i tolerantniji. Dobro je što nas tako procenjaju i ocenjuju, ali problem je što nas zbog toga i potcenjuju“⁶¹.

Izborni rezultati i učešće u vlasti

Većina partija nacionalnih manjina je bila bar jednom zastupljena u republičkom parlamentu. U tabeli 1. dat je pregled rezultata partija nacionalnih manjina u Skuštini Srbije u periodu od 1990. do 2003. godine. Partije nacionalnih manjina su tokom devedesetih bile uglavnom opozicione na republičkom nivou (osvajajući određeni broj mandata). Predstavnik SVM, Ištvan Išpanović je posle izbora 1997. obavljao funkciju potpredsednika Skupštine Srbije. PDD, Rize Haljimija imala je predsednika opština Preševo (Skender Dostani) i Bujanovac (Nagip Arifi). Ovo je bilo prvi put u istoriji da Bujanovac na mestu predsednika ima Albanca. Riza Haljimi je bio gradonačelnik Preševa. Sa tog mesta je opozvan referendumom 21. novembra 2005., na inicijativu aktuelne većine u Skuštini opštine koju čine Demokratska partija albanaca, Pokret za demokratski progres i Demokratska unija doline⁶².

U tabeli 2. dat je pregled nacionalnog sastava u organima vlasti na teritoriji AP Vojvodine, a u tabeli 3. struktura odbornika skupština opština u republici Srbiji prema nacionalnoj pripadnosti, 1992-2002. godine. Partije nacionalnih manjina su uglavnom na vlasti u lokalnoj samoupravi u sredinama gde čine većinsko stanovništvo.

Tokom 2000. godine političke partije nacionalnih manjina dale su veliki doprinos političkim promenama u Srbiji, smeni režima, izboru prvog demokratskog predsednika Jugoslavije (Vojislava Koštunice), prve demokratske vlade i kasnije (2004.) prvog demokratskog predsednika Srbije (Borisa Tadića). Obzirom da su SVM i SDP bile članice u pobedničke koalicije DOS (Demokratska opozicija Srbije), nakon izbora 2000., predsednik Saveza vojvođanskih Mađara - Jožef Kasa bio je potpredsednik republičke vlade DOS-a, a predsednik Sandžačke demokratske partije - Rasim Ljajić, od 2000. godine je Ministar za ljudska i manjinska prava, i kasnije predsednik Koordinacionog tela

⁶⁰ Madjar so, 9.3.2003.

⁶¹ Baza podataka „Polihistor“

⁶² Danas, 22.11.2005.

za jug Srbije, kao i predsednik Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom. Rizi Haljimiju je nuđeno mesto u Đinđićevoj vladi⁶³ i mesto potpredsednika Koordinacionog tela za jug Srbije, što je ovaj odbio.

U septembru 2005. godine potpisan je Sporazum o pristupanju Koalicije Lista za Sandžak koalicionom sporazumu stranaka koje čine Vladu Srbije (DSS, G17plus, SPO i Nova Srbija). Sporazum su potpisali u ime Koalicije Lista za Sandžak, Sulejman Ugljanin, nosilac liste i u ime stranaka članica vladajuće koalicije Vojislav Koštunica, predsednik Vlade Srbije i predsednik Demokratske stranke Srbije. Ovim sporazumom Koalicija Lista za Sandžak obavezala se da pruža podršku Vladi Republike Srbije, a ostale članice Koalicije omogućiće da lica koja odredi Lista za Sandžak budu postavljena na funkcije državnih sekretara u ministarstvima za Kapitalne investicije, Prosvete i sporta i Državne uprave i lokalne samouprave. Najpre su poslanici Liste za Sandžak, Bajram Omeragić i Esad Džudžević imenovani za zamenike ministara za kapitalne investicije i prosvete, ali se ispostavilo da po zakonu ne mogu istovremeno da budu poslanici i da obavljaju ove funkcije pa su podneli ostavke i nastavili da budu samo poslanici. Bajram Omeragić, predsednik Koalicije Lista za Sandžak imenovan je za Predsednika Saveta za ravnomeran regionalni razvoj i kapitalne investicije i predviđeno je da u tom svojstvu prisustvuje sednicama Vlade. Predstavnici Liste za Sandžak imenovani su na funkcije državnih sekretara u ministarstvima za Kapitalne investicije, Prosvete i sporta i Državne uprave i lokalne samouprave i to: Edib Dedeić, za Državnog sekretara za kapitalne investicije; Nusret Nuhović, za Državnog sekretara državne uprave i lokalne samouprave; i Bajro Gegić, za Državnog sekretara prosvete i sporta. Šemsudin Kučević, zamenik predsednika SDA Sandžaka i predsednik opštine Tutin imenovan je za člana Upravnog odbora Fonda za razvoj Republike Srbije i Nermin Bejtović, generalni sekretar Koalicije Lista za Sandžak imenovan je za člana Upravnog odbora Republičke agencije za privatizaciju⁶⁴.

Poboljšanje položaja nacionalnih manjina nakon 2000.

Nakon političkih promena u Srbiji 2000. značajna pažnja je poklonjena položaju i zaštiti nacionalnih manjina. Iste godine osnovano je Savezno ministarstvo za zaštitu

⁶³ www.freeB92.net, 13.03.2002.

⁶⁴ www.listzasandzak.co.yu 02.03.06

prava manjina, koje je od 2003. preimenovano u Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. SRJ je 2002. usvojila Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina⁶⁵. Ovim Zakonom predviđeni su Savezni savet za nacionalne manjine sastavljen od predstavnika manjina i vlade, i Nacionalni saveti kao organi samouprave za svaku manjinu. Izbor članova se bira preko elektorskih skupština. Elektori su savezni, republički i pokrajinski poslanici koji su na tu funkciju izabrani usled pripadnosti određenoj nacionalnoj manjini. Organi države, teritorijalne autonomije ili jedinice lokalne samouprave su u obavezi da zatraže mišljenje nacionalnog saveta u vezi sa pitanjima koja se odnose na položaj i život pripadnika nacionalne manjine. Ukupno ih ima 12. Oni nisu obavezno telo nacionalnih manjina, budući da se formiraju na principima dobrovoljnosti i izbornosti. Opređeljujući se za elektorski sistem članova nacionalnih saveta, po kojem su elektori već izabrani poslanici u predstavničkim telima na svim nivoima, zakonodavac je omogućio političkim partijama nacionalnih manjina da učvrste svoj uticaj u zajednici⁶⁶.

U Vojvodini, u kojoj žive pripadnici brojnih manjina postignut je konsenzus da se proširi njena samouprava. To je delimično učinjeno takozvanim Omnibus zakonom, odnosno specijalnim zakonom o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine, koji je usvojila Narodna skupština Srbije 7. februara 2002. Ovim zakonom je dvadesetak važnih pitanja preneto u nadležnost Vojvodine od obrazovanja, kulture, urbanizma i sl⁶⁷.

Zaključak

Nacionalne manjine u Srbiji su pribegavale različitim načinima i taktikama da se nametnu kao predstavnici svojih zajednica i da se domognu predstavničkih tela. Najvećim delom predstavnici nacionalnih manjina su organizovale svoje stranke koje su samostalno izlazile na izbore; zatim, u određenom broju su se predstavnici nacionalnih manjina našli na listama većinskih, uglavnom stranaka građanske orijentacije; i bilo je pokušaja da partije manjina sklope koalicije sa pojedinim građanskim strankama⁶⁸. U

⁶⁵ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni list SRJ, 2002.

⁶⁶ Goran Bašić, (2004), *Perspektive multikulturalizma u državama Zapadnog Balkana*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, str. 85

⁶⁷ Brana Stojković, Vojislav Stanovčić i Miriljub Radojković, (2004), *Transferzalna studija - Kulturna politika i kulturna raznovrsnost- Srbija*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, str. 41

⁶⁸ N a izborima 2000. SVM i SDP su bile članice DOS-a. Na parlamentarnim izborima 2003., nekoliko romskih partija je ušlo u koaliciju sa Reformistima Vojvodine; Vlačka demokratska unija sa Liberalima Srbije; rumunske partije sa Demohrišćanskom strankom Srbije. Nijedna od ovih kombinacija (koalicija) nije prošla cenzus od 5% i ušla u parlament.

delovanju partija manjina u Srbiji, mogu se jasno zapaziti dve faze: do 2000. i nakon toga. Nakon političkih promena u značajnoj meri je unapređen položaj nacionalnih manjina.

Predstavljanje manjina zavisi od više faktora: 1. izborni sistem (većinski ili proporcionalni, stepen proporcionalnosti, broj i raspored izbornih jedinica, izborni cenzus, otvorene ili zatvorene izborne liste); 2. od brojnosti nacionalne manjine; 3. da li su manjine teritorijalno koncentrisane ili ne; 4. u kojoj meri su manjine integrisane u društvo i politički sistem određene države; 5. da li manjine imaju svoje stranke i da li imaju jednu ili više sopstvenih stranaka; 6. u kojoj meri nacionalne manjine glasaju za većinske stranke.

Političari u podeljenim društvima (etnički, religijski) imaju snažan podsticaj da igraju na etničku kartu u vreme izbora koristeći apele zajednici da se mobilišu birači. To vodi ka ekstremnoj retorici u zahtevima. Ekstremna retorika prethodi ekstremnom delovanju a sve to udaljava različite etničke zajednice od tolerancije, dijaloga, pomirenja i relaksiranja zajedničkog života. Svaka strategija izgradnje održive demokratije i zajedničkog života u podeljenim društvima nastoji da promoviše interetničku akomodaciju, multietničko i multikulturno društvo i da vodi umerenoj a ne ekstremnoj i ekstremističkoj politici.

Problem manjina na Balkanu je, između ostalog, u tome što nacionalne granice ne korespondiraju sa državnim granicama, kao i to što su nacionalne manjine delegitimizirajući faktor postkomunističkih društava. Neosporno je da nacionalne manjine mogu predstavljati i faktore razdora, ali još više mostove saradnje sa susednim državama u regionu. Obzirom da etnički konflikti imaju katastrofalne posledice, a iskustva građanskog rata u Jugoslaviji su još uvek sveža, prednost treba dati pomirenju, uzajamnom prilagođavanju i kompromisima. Imajući u vidu kako je ovo područje politički trusno, to zaista nije uvek, ili ne i sasvim moguće. Ipak, bolje je delovati preventivno u pravcu traganja za održivim suživotom i demokratskim rešenjima.

Ključne reči: nacionalne manjine, političke partije, predstavljanje, delovanje

ABSTRAKT

Političke stranke nacionalnih manjina predstavljaju, artikulišu, i štite interese svojih sunarodnika. Najbrojnije i najorganizovanije su partije etničkih zajednica Bošnjaka (Muslimana), Mađara i Albanaca koji se nalaze u geografski koncentrisanim i pograničnim područjima u Sandžaku, Vojvodini i na jugu centralne Srbije, kao i na Kosovu i Metohiji.

Partije nacionalnih manjina u Srbiji pokazuju mnoge sličnosti, kao i izvesne razlike u prirodi i stepenu zahteva, kao i u načinima političkog delovanja: 1. Svaka nacionalna manjina u Srbiji ima više partija koje pretenduju da je predstavljaju i nijedna partija nije uspela da se nametne kao ekskluzivni zastupnik svoje etničke grupe. 2. U većini etničkih grupa zabeleženi su pokušaju formiranja jedinstvenog nacionalnog tela i pre nego što je zakonom predviđeno formiranje nacionalnih saveta. 3. U Raškoj oblasti i na jugu Srbije (kao i na Kosovu i Metohiji), u organizaciji partija nacionalnih manjina organizovani su referendum o samoupravi. 4. Pojedine političke partije nacionalnih manjina su u stalnim ili povremenim kontaktima sa „maticom“, ali i orijentisane ka centrima matičnih država. 5. Među glavnim partijama nacionalnih manjina, kao i unutar pojedinih od njih, provejavale su „tvrđa“ i „mekša“ struja („prograđanska“ i „pronacionalna“). 6. Slabosti i greške prethodnog režima u Srbiji uticale su na radikalizaciju delovanja manjinskih partija. Stari režim nije imao demokratskog kapaciteta da manjine reintegriše u sistem. 7. Zajednička karakteristika delovanja partija nacionalnih manjina je i povremeni pokušaj da se internacionalizuje pitanje određene manjine, naročito prilikom neke važnije konferencije ili međunarodnih razgovora ili pregovora. 8. Sve partije nacionalnih manjina zalagale su se za smanjenje cenzusa od 5% za parlamentarne izbore za Skupštinu Srbije. 9. Zajednički zahtev partija nacionalnih manjina jeste da njihov jezik uđe u službenu upotrebu (Albanski, Bosanski, Mađarski i Hrvatski). 10. Predstavnici Mađara su imali zahteve za dvojnim državljanstvom. 11. Prilikom redefinisavanja ustavnog ustrojstva Državne zajednice Srbije i Crne Gore, postojali su posebni zahtevi predstavnika političkih partija nacionalnih manjina. 12. U svom načinu delovanja i u svojim zahtevima, političke partije mađarske nacionalne manjine se razlikuju od partija Bošnjaka i Albanaca na jugu Srbije, po tome što su umerenije i manje radikalne.

Većina partija nacionalnih manjina je bila bar jednom zastupljena u republičkom parlamentu. Partije nacionalnih manjina su tokom devedesetih bile uglavnom opozicione na republičkom nivou (osvajajući određeni broj mandata) i na vlasti u lokalnoj upravi tamo gde su većinski koncentrisane. Tokom 2000. godine političke partije nacionalnih manjina dale su veliki doprinos političkim promenama u Srbiji, smeni režima. Obzirom da su SVM i SDP učestvovala kao članice u pobedničkoj koaliciji DOS, nakon izbora 2000. imale su ministre u novim vladama (Jožef Kasa i Rasim Ljajić). Od 2005. Koalicija Lista za Sandžak sa svoja dva poslanika podržava republičku vladu i ima mesta državnih sekretara u tri ministarstva.

Nakon političkih promena u Srbiji 2000. značajna pažnja je poklonjena položaju i zaštiti nacionalnih manjina i u većoj meri je poboljšan njihova položaj. SRJ je 2002. usvojila Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kojim su predviđeni Savezni savet za nacionalne manjine sastavljen od predstavnika manjina i vlade, i Nacionalni saveti. Za partije nacionalnih manjina ukunit je izborni cenzus od 5% glasova. U Vojvodini, u kojoj žive pripadnici brojnih manjina postignut je konsenzus da se proširi njena samouprava. To je delimično učinjeno takozvanim Omnibus zakonom (2002), odnosno specijalnim zakonom o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine.

Sama partijska kompeticija nije savršena refleksija etničkih konflikata. Problem manjina na Balkanu je, između ostalog, u tome što nacionalne granice ne korespondiraju sa državnim granicama. Neosporno je da nacionalne manjine mogu predstavljati i faktore razdora, ali još više mostove saradnje sa susednim državama u regionu. Prednost treba dati pomirenju, uzajamnom prilagođavanju i kompromisima.

TABELE

Tabela 1. Rezultati političkih partija nacionalnih manjina na izborima za Skupštinu Srbije u periodu 1990-2003. prema broju osvojenih glasova i mandata

	1990	1992	1993	1997	2000	2003
DZVM	132.726 8	140.825 9	112.342 5	-	-	-
SDA	84.156 3	-	-	-	-	-
DSH	23.630 1	-	-	-	-	-
DRSM	3.432 1	6.336 1	-	-	-	-
PDD	21.998 1	-	-	-	-	-
PDD-DPA	-	-	29.342 2	-	-	-
SVM	-	-	-	50.960 4	10*	-
LS-SU	-	-	-	49.486 3	-	2**
DKPB	-	-	-	14.179 1	-	-
SDP	-	-	-	-	3***	-

DZVM – Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara

SDA – Stranka demokratske akcije

DSH – Demokratski savez Hrvata

DRSM – Demokratska reformska stranka Muslimana

PDD – Partija za demokratsko delovanje

PDD-DPA – Partija za demokratsko delovanje i Demokratska partija Albanaca

SVM – Savez vojvođanskih Mađara

LS-SU – Lista za Sandžak – dr Sulejman Ugljanin

DKPB – Demokratska koalicija Preševo - Bujanovac

SDP – Sandžačka demokratka partija

* U okviru koalicije DOS (Demokratska opozicija Srbije)

** Na listi Demokratske stranke

*** U okviru koalicije DOS (Demokratska opozicija Srbije)

Tabela 2. Nacionalni sastav u organima vlasti na teritoriji AP Vojvodine⁶⁹

KATEGORIJA	Hrvati i Bunjevci	Mađari	Nemci	Romi	Rumuni	Rusini	Slovaci	Česi
Predsednici opština	-	7 16,3%	-	-	1 2,3%	1 2,3%	1 2,3%	-
Potpredsednici i sekretari opština	2 2%	26 26%	-	-	1 1%	-	5 5%	-
Odbornici u opštinama	28 1,8%	269 17,3%	-	9 0,6%	39 2,5%	16 1%	70 4,5%	2 0,1%
Predsednici izvršnih odbora	-	9 20,9%	-	-	-	1 2,3%	4 9,3%	-
Članovi izvršnih odbora	6 1,8%	71 20,9%	-	-	8 2,4%	2 0,6%	21 6,2%	1 0,3%
Sudije opštinskih sudova	7 1,8%	37 9,7%	1 0,3%	1 0,3%	6 1,6%	3 0,8%	11 2,9%	-
Sudije okružnih sudova	2 2,2%	4 4,4%	-	-	-	-	1 1,1%	-
Opštinski javni tužioci	3 3%	8 8%	-	-	2 2%	1 1%	3 3%	-
Okružni javni tužioci	-	3 9,4%	-	-	-	-	2 6,2%	-
Sudije trgovačkih sudova	1 2%	5 10,2%	-	-	1 2%	-	-	-
Poslanici u Skupštini AP	3 2,5%	20 16,6%	-	-	1 0,8%	1 0,8%	2 1,6%	-
Pokrajinski organi uprave	8 0,3%	18 6,8%	-	-	7 2,6%	5 1,9%	11 4,2%	-

Izvor: Prvi izveštaj Savezne Republike Jugoslavije o ostvarivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd, 2002.

Tabela 3. Odbornici skupština opština u republici Srbiji prema nacionalnoj pripadnosti, 1992-2002. godine

	Srbi	Crnogorci	Albanci	Bugari	Bunjevci	Vlasi	Mađari	Makedonci
1992	5828	164	58	66	5	7	303	4
1996	5885	163	73	38	8	3	269	9
2000	7018	81	41	41	1	1	214	10

	Muslimani	Romi	Rumuni	Rusini	Slovaci	Turci	Hrvati	ostali
1992	87	27	34	11	71	-	32	5
1996	135	32	43	17	71	1	18	32
2000	119	19	32	17	72	-	20	27

Izvor: Statistički godišnjak Srbije, Zavod za statistiku republike Srbije, Beograd, 2001.

⁶⁹ Prvi izveštaj Savezne Republike Jugoslavije o ostvarivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd, 2002, str.97.

LITERATURA:

- Beyme Klaus Von, (2002), *Transformacija političkih stranaka*, FPN, Zagreb
- Bašić Goran, (2002), *Položaj nacionalnih manjina u SR Jugoslaviju*, u *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd i Punta, Niš
- Bašić Goran, (2004), *Perspektive multikulturalizma u državama Zapadnog Balkana*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd
- Biševac Safeta, (2000), *Manjine u Srbiji*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, "Zagorac", Beograd
- Izborni zakon i nacionalne manjine*, CESID, Beograd, 2002.
- Stojković Brana, Vojislav Stanovčić i Miriljub Radojković, (2004), *Transferzalna studija - Kulturna politika i kulturna raznovrsnost- Srbija*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd
- Lajphart Arend, (1992), *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Školska knjiga, Zagreb
- Lipset Seymon Martin and Rokkan Stein, (1967), *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction*, In: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*, New York: The Free Press
- Lutovac Zoran, (1996), *Političko organizovanje nacionalnih manjina u Jugoslaviji*, u *Položaj manjina u jugoslaviji*, SANU, Beograd
- Mill John Stjuart, (1989), *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*, u *Izabrani politički spisi*, drugi svezak, Informator, Fakultet političkih nauka, Zagreb
- Orlović Slaviša, (2002), *Političke partije i moć*, Jugoslovensko udruženje za političke nauke i Čigoja štampa, Beograd, 2002
- Pavlović Vukašin, (2004) *Civilno društvo i demokratija*, Udruženje za političke nauke Srbije i Crne Gore, Čigoja štampa, Građanske inicijative, Fakultet političkih nauka, Beograd
- Russel J. Dalton, (2002) *Citizen Politics, Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (Third edition), Chatham House Publishers, Seven bridges press, llc, New York, London
- Slavujević Zoran, (1999), *Delegitimizacija sistema i njegovih institucija*, u : *Dva oglada o legitimitetu*, IDN i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd
- Slavujević Zoran, (2003), *Mogući pravci pregrupisanja partijske scene Srbije*, u: *Promena vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd
- Vukomanović Dijana, (1997), *Nastanak političkih partija*, u: *Partijski mozaik Srbije 1990-1996*, priredio Vladimir Goati, Beogradski krug i AKARIT, Beograd
- Šandor Pal, *Koncept manjinske samouprave Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara*, u *Položaj manjina u jugoslaviji*, SANU, Beograd, 1996.

Dokumenta, zakoni i web-adrese:

- Saopštenje br. 295*, Republički zavod za statistiku, 24.12.2002, Beograd
- Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama*, član 52.; "Službeni list Srbije i Crne Gore", br. 6/2003.

Prvi izveštaj Savezne Republike Jugoslavije o ostvarivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd, 2002

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni list SRJ, 2002.

Zakon o političkim organizacijama SR Srbije, član 2; "Službeni glasnik Savezne Republike Srbije", 37/1990.

Zakon o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika Republike Srbije, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 10/2003, 12/2004.

Baza podataka „Polihistor“

www.parlament.sr.gov.yu

www.humanrights.gov.yu

www.listazasandzak.co.zu

www.sda.org.yu

www.vmsz.org.yu